

## ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ФРАНКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

І.С. Полюк

*завідувач кафедру теорії, практики та перекладу французької мови  
Національного технічного університету України  
«Київський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена питанню формування компетенції професійного ділового спілкування французькою мовою студентів вищих технічних навчальних закладів. Розглядаються принципи навчання ділового спілкування та комунікативні ситуації ділового спілкування фахівців технічного профілю.

*Ключові слова:* аудитивна компетенція, компетенція в говорінні, ділове спілкування, французька мова професійного спрямування.

Курс України на інтеграцію до Європи ставить перед нашою країною завдання не тільки в галузях економіки і законодавства, але і в галузі освіти. Для ВНЗ України таким завданням є підготовка фахівців, що володіють, крім своєї професії, хоч би однією іноземною мовою для спілкування в іншомовному професійному і побутовому середовищі. Під діловим спілкуванням ми розуміємо спілкування, пов'язане з виконанням фахівцем його службових обов'язків. Це поняття ширше, ніж професійне спілкування. Ділова іноземна мова є інструментом для здійснення ділового спілкування і має дві основні складові: інваріантний компонент (загальний для всіх фахівців технічного профілю) і варіативний компонент, пов'язаний з підмовами спеціальностей, унаслідок чого ділова мова однієї спеціальності відрізняється від ділової мови іншої спеціальності [1].

Аналіз літератури з даного питання свідчить, в радянській методиці проблема навчання ділового спілкування іноземною мовою не розглядалася. Окремі питання, пов'язані з навчанням професійного спілкування, достатньо висвітлюються в методичній літературі, починаючи з 1980-х р. (Р.Г.Зайцева, М.Г.Кочнева, Л.Б. Котлярова, С.С.Коломієць).

Як відомо [3], оволодіння іноземною мовою передбачає розвиток ряду компетенцій, як загальних, так і комунікативних. Під загальними компетенціями розуміють такі, що не є специфічними для мовлення, але такі, що необхідні для будь-якого роду діяльності, в тому числі й мовленнєвої; комунікативні мовні компетенції визначаються як компетенції, які забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби. Компетенції, що формуються у чотирьох видах мов-

леннєвої діяльності (читанні, аудіюванні, письмі та говорінні) в курсі іноземної мови (ІМ), яка вивчається в немовних ВНЗ, не можуть ні розвиватися, ні вимагатися рівноцінно як через обмежену сітку годин, так і через специфіку ВНЗ.

Так, ВНЗ, де превалює вивчення академічних жанрів ІМ, спирається на читання, тоді як ВНЗ, що готує фахівців у сфері обслуговування, робить акцент на говоріння. Не становить винятку і ділове спілкування. Одним з провідних видів мовленнєвої діяльності в усному діловому спілкуванні є говоріння, як діалогічне, так і (меншою мірою) монологічне. Основною його особливістю є чітко виражене прагнення до досягнення певної мети. Наприклад, під час переговорів це прагнення до ухвалення вигідних для мовця умов, у науковій дискусії — прагнення до пізнання істини або до відстоювання власної думки тощо. Основою для говоріння у навчанні звичайно служить якийсь текст — усний (монологічне висловлювання або репліка співбесідника в ході усного діалогічного спілкування) або письмовий (створений самим мовцем або іншим комунікантом). Читання в діловому спілкуванні зводиться до читання документів, листів, виробничих інструкцій, описів тощо. Інформація, отримана під час читання, може послужити стимулом до написання різного виду текстів, до усних монологічних виступів, усного діалогічного спілкування, а також може викликати певного типу невербальну поведінку. Письмо, безумовно, є важливим видом МД в реальному професійному діловому спілкуванні французькою мовою, яке передбачає створення різних за жанром текстів, проте цей вид МД безпосередньо не пов'язаний з усним професійним спілкуванням (за винятком випадку озвучування раніше на-

писаних текстів). Отже, основою для продукування власних висловлювань в реальному усному спілкуванні може бути як аудіотекст, так і текст для читання. В усному спілкуванні аудіювання відіграє провідну роль. Таким чином, у навчанні усного діалогічного професійно спрямованого спілкування французькою мовою аудіювання є основним видом МД, а читання — допоміжним. При цьому аудіювання відіграє подвійну роль, і як основний засіб формування аудитивної компетенції, і як один із допоміжних засобів формування компетенції в говорінні.

Неможливо навчити говоріння тільки за допомогою аудіювання або читання. Проте аудіювання може і повинне служити основою для навчання говоріння, оскільки аудіотекст є природним зразком для створення студентами власних текстів, імітація зразка здійснюється на всіх рівнях — від фонетичного й інтонаційного до побудови ланцюжка комунікативних намірів. Загально визнано, що говоріння є одним з найважчих для студентів видів МД, воно вимагає високого ступеня активності володіння лексикою і граматику мови, що вивчається. У непідготовленому говорінні, зокрема в усному діалогічному мовленні, немає часу для звернення до словника, що характерно і для аудіювання. Але, якщо студент володіє лексико-граматичним матеріалом на рівні, достатньому для говоріння, то, як правило, він легко використовує його як опору і для аудіювання.

Навчання аудіювання іноземною мовою служить засобом формування аудитивної компетенції і сприяє формуванню компетенції в говорінні. Говоріння, у свою чергу, сприяє формуванню аудитивної компетенції. Читання і меншою мірою письмо є допоміжними видами МД в навчанні усного діалогічного професійно орієнтованого ділового спілкування французькою мовою.

Згідно з Програмою з французької мови для професійного спілкування, мінімально прийнятий рівень володіння мовою для бакалавра – B2, що передбачає такі вміння: розуміти основні ідеї та розпізнавати відповідну інформацію в ході детальних обговорень, дебатів, офіційних доповідей, лекцій, бесід, що за темою пов'язані з навчанням та спеціальністю; розуміти в деталях телефонні розмови, які виходять за межі типового спілкування; розуміти загальний зміст і більшість суттєвих деталей в автентичних радіо і телепередачах, пов'язаних з академічною та професійною сферами; розуміти досить складні повідомлення та інструкції в академічному та професійному середовищі; розуміти намір мовця і комунікативні наслідки його висловлювання; визначати позицію і точку зору мовця; розрізняти різні стилістичні реєстри в усному та пи-

сьмовому спілкуванні з друзями, незнайомцями, колегами, працевдавцями.

Для успішного розуміння аудіотекстів у діловому спілкуванні французькою мовою студенти повинні володіти певним обсягом експліцитних і імпліцитних знань, значну частину яких вони набувають на заняттях з ФМ (мовна і соціокультурна компетенція, знання норм дискурсу). Ситуативні знання в реальному діловому спілкуванні у комуніканта звичайно є, а в навчальному спілкуванні вони мають задаватися учасникам спілкування, щоб останнє було природним.

Розгляд особливостей функціонування діяльності аудіювання в ДС дозволив нам визначити види аудіювання, типові для реального ділового спілкування і для його навчання, а саме: аудіювання в процесі інтеракції, аудіювання без можливості слухача керувати висловлюванням мовця, аудіювання мовлення викладача (останнє тільки у навчальних умовах). Чинники, що полегшують і ускладнюють розуміння аудіотекстів у кожному виді аудіювання, різні: в аудіюванні мовлення викладача чинники ускладнення мінімальні, а чинники полегшення включають знайому вимову, стереотипність, адаптованість, наявність зорового ряду; аудіювання без можливості слухача керувати висловлюванням мовця характеризується неможливістю впливати на процес продукування /репродукування, підвищеним навантаженням на пам'ять, що вимагає спеціальних навичок. Таким чином, усі три основні види аудіювання мають обов'язково бути присутні у навчанні аудіювання французькою мовою, а аудіювання в процесі інтеракції й аудіювання без можливості слухача керувати висловлюванням мовця мають оцінюватися окремо. Для подолання труднощів, пов'язаних з особливостями мовленнєвого повідомлення, студентів варто готувати. Труднощі, пов'язані з психічним станом слухача, при реальному діловому спілкуванні та при навчанні його не ідентичні, тому досвід в аудіюванні допоможе слухачам їх уникнути в реальному діловому спілкуванні. Труднощів, пов'язаних з умовами сприйняття аудіотексту, слід уникати у навчанні аудіювання. Компетенція в аудіюванні включає мовні знання, енциклопедичні знання (у тому числі професійні знання), соціокультурні знання, знання норм дискурсу. Ситуативні знання мають бути надані слухачам до аудіювання певного тексту.

Протягом останніх тридцяти років загальноприйнятим для методики викладання ІМ є комунікативний підхід до навчання. Цей підхід, проте, не відкидає прийоми і методи, що існували до нього, а лише підкреслює важливість розвитку в студентів умінь практично користуватися реальною мовою. Саме тому біль-

шість методистів наполягає на терміні «підхід», а не «метод». Комунікативний підхід дає більше простору для індивідуальних інтерпретацій, ніж інші. У його основі лежать два положення: метою навчання є формування комунікативної компетенції; у навчанні повинен враховуватися взаємозв'язок мови і спілкування. На цій основі можливі різноманітні варіації. Принципи комунікативного підходу до навчання ІМ розглядали багато авторів (В.Бухбіндер, І.Л.Бім, Г.В.Рогова, Н.Л.Хез, М.Л.Вайсбурд, Н.К.Склярєнко та ін.).

Умовно можна поділити принципи на три групи: принципи пов'язана переважно з проблемою, чому навчати студентів. Ці принципи використовуються при визначенні сфер спілкування і кола комунікативних ситуацій, релевантних для ДС, при доборі навчальних матеріалів тощо. Друга група принципів пов'язана з плануванням занять з ділової ФМ і визначає структурування навчального матеріалу, доцільне співвідношення уваги до формування лінгвістичної, соціолінгвістичної, прагматичної компетенції. Третя група принципів пов'язана з організацією власне процесу навчання і визначає поведінку викладача на занятті з ділової ФМ.

Дидактичний принцип зв'язку навчання з життям актуалізується за допомогою ряду методичних принципів навчання ІМ, зокрема ДМ. Він полягає в тому, що відбір змісту навчання ділового спілкування визначається діяльністю фахівця, для чого необхідно враховувати потреби студентів з погляду відбору типових ситуацій для навчання спілкування, визначення достатнього рівня розвитку комунікативної компетенції і відбору автентичних навчальних матеріалів. Урахування потреб студентів виражається у відборі серії типових комунікативних ситуацій для навчання спілкування, що тісно пов'язане з принципом комунікативної достатності.

Принцип комунікативної достатності рівня розвитку комунікативної компетенції розуміється як мінімальний рівень компетенції у тому виді МД, що розвивається, який дозволяє цій МД функціонувати, і мінімально необхідне коло мовленнєвих завдань, яких учні мають навчитися розв'язувати, тобто мінімум типових комунікативних ситуацій. Цей принцип був уперше сформульований Е.П.Шубінім і розвинений О.Б. Тарнопольським. Велику роль у процесі навчання відіграє застосування автентичних матеріалів. Автентичними називаються матеріали спочатку створені для носіїв мови. Позитивною якістю автентичних матеріалів є те, що вони позитивно впливають на мотивацію студентів, оскільки вони відображають реально існуючий світ, пов'язані з реальним життям; в них відображене живе мовлення зі всі-

ма його повторами, уточненнями і неохайністю - те, що інженери справді зустрінуть у природному спілкуванні з іноземцями. Разом з тим і в реальному спілкуванні мовець враховує здібності слухача, наприклад, з іноземцем своєю мовою ми говоритимемо повільніше, виразно, спрощуючи фрази, і все одно наше мовлення залишиться мовленням носіїв мови. Тому деяка адаптація не позбавляє мовлення автентичності.

Навчання спілкування через спілкування (або природність) є принципом як інтенсивного навчання ІМ, так і комунікативного підходу до навчання ІМ. Із самої назви комунікативного підходу до викладання ІМ випливає, що в центр уваги ставиться навчання спілкування. Навчання має відбуватися в умовах, максимально наближених до умов, в яких мова функціонуватиме [2]. Спрямованість навчального спілкування на передачу змісту, на подальше продукування висловлювань є основоположним принципом комунікативного підходу. Саме наявність механізмів породження мовлення з метою розв'язання проблем, на відміну від механізмів автоматичного говоріння, характерна для комунікативного підходу. Цей принцип означає необхідність організації такого навчального спілкування, за якого відбувався б справжній обмін інформацією. Це спілкування в проблемних ситуаціях, рольових і ділових іграх, які є невід'ємною частиною навчання ділового спілкування французькою мовою. Цілоком у руслі цієї вимоги перебуває викладання ділової ФМ як інструменту для виконання службових обов'язків.

Ситуативність природно випливає з комунікативного спрямування навчання й означає систематичну організацію спілкування в комунікативних ситуаціях. Деякі автори представляють поняття ситуативності як поняття ситуативної автентичності, яка передбачає природність ситуації, що подається як навчальний матеріал [4].

Принцип зростання складності й евристичності завдань. Під евристичністю розуміємо наявність несподіваних, непередбачуваних елементів у навчальному спілкуванні, яке пов'язане з широким діапазоном вибору як плану змісту, так і плану вираження. Доцільність спілкування розглядається як адекватне реагування на репліки співбесідника, для чого необхідно його уважно вислухати; використання відповідного стилістичного реєстру мовлення; дотримання сету; демонстрація практичних країнознавчих знань, без яких навчальне спілкування не може бути доречним і, отже, природними.

Логічним наслідком основної вимоги комунікативного підходу навчати спілкування через спілкування є така організація навчан-

ня, коли не існує єдиного та монопольного центру мовленнєвої активності на занятті – викладача. Центрів мовленнєвої активності буде стільки, на скільки мікрогруп буде розподілена група. Спілкування студентів один з одним, а не тільки з викладачем, має такі переваги: одночасна зайнятість МД всіх студентів, низький рівень тривожності, а за умілого формування мікрогруп – адекватна допомога всім слабким студентам з боку сильніших. Таким чином у навчанні ділового спілкування французькою мовою реалізується принцип інтерактивності. Роль викладача - це роль, в якій викладач не контролює студентів, а допомагає їм. За комунікативного підходу викладач виконує такі функції: полегшення спілкування, участь у спілкуванні, забезпечення навчальних матеріалів, керівництво навчальною діяльністю. Крім того, він аналізує потреби студентів і виступає в ролі радника. Він виявляє терпимість до помилок студентів. Тільки за відсутності внутрішньої і зовнішньої напруги можлива справжня комунікація на занятті. Толерантність до помилок виявляється в тому, що викладач ніколи не перериває мовлення студента для виправлення помилки і після закінчення спілкування виправляє тільки типові помилки або ті, що заважають комунікації. Студенти, які прагнуть використовувати вивчену мову творчо і непередбачувано, неминуче робитимуть помилки; це природно і постійне виправлення помилок зайве і навіть перешкоджає продукуванню.

Визначення комунікативних ситуацій для ділового спілкування спеціалістів технічного профілю є одним з найголовніших завдань у процесі навчання ІМ. Як зазначалося раніше, трактування ділового спілкування є наближеним до поняття мови професійного спрямування FOS (*Français sur objectifs spécifiques*), проте вважаємо можливим використовувати даний термін у вузькому сенсі слова для позначення тієї частини змісту дисципліни ІМ, яка залишається після виділення професійно спрямованого читання і письма. Такий зміст визначається тим, що діловому спілкуванню доцільно навчати студентів старших курсів, які вже оволоділи певною мірою лексикою підмови своєї спеціальності за допомогою професійно орієнтованого читання та письма. Тому структура ситуацій при навчанні ділового спілкування не відповідає структурі реального ділового спілкування, де професійне спілкування стоїть на першому місці як за обсягом спілкування, так і за значущістю. Вважаємо, що у зв'язку з обмеженою сіткою годин і виходячи з вимоги скорочення матеріалу до необхідного мінімуму, тематика навчання ділового спілкування французькою мовою майбутніх інженерів звужується до двох груп: поїздка українсь-

кого інженера за кордон з метою участі у міжнародній конференції, влаштування там на роботу чи навчання. Та поїздка іноземного фахівця на Україну з метою участі в міжнародній науковій конференції. Услід за В.Л.Скалкіним [5] розглянемо зміст діалогічного спілкування в термінах сфер спілкування, виділяючи професійну сферу, сферу сервісу, сферу культури і сферу особистих контактів. Такий розподіл сфер спілкування не суперечить складу сфер спілкування, виділених у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти (професійна, особиста, публічна сфери) [3].

Необхідність широкого розуміння ДС диктується соціальним замовленням — і не тільки в нашій країні. Без навчання спілкування в сфері сервісу не обійтися в поїздки за кордон, хоча через значний обсяг цієї сфери неможливо, та й непотрібно вивчати всі її розділи. До курсу навчання ДС іноземною мовою мають входити тільки ті розділи, без яких неможливо обійтися під час поїздки за кордон.

Сфера культури, здавалося б, не має прямого стосунку до ДС, проте зараз навіть у ВНЗ вивчається світова й українська культура. Український фахівець за кордоном - обличчя своєї країни, і, володіючи мінімальною кількістю лексики, пов'язаної з темою мистецтва і культури, він повинен уміти висловити своє ставлення до того або іншого явища мистецтва і культури. Сфера особистих контактів нерозривно пов'язана зі сферою професійних контактів – у будь-якому випадку спілкуються особи, а за вмілого спілкування з дотриманням правил етикету приємний співбесідник швидше досягне своєї мети.

За розташуванням комунікантів у просторі і часі розрізняють спілкування контактне і дистанційне. Ця відмінність важлива з погляду викладання, оскільки під час контактного спілкування невербальні сигнали (жести, міміка) полегшують перцепцію, а за дистанційного спілкування, наприклад, по телефону, відсутність таких сигналів перешкоджає сприйняттю мовлення на слух. За іншого виду дистанційного спілкування – в листах — вилучене перепитування, що теж може завадити розумінню.

За наявністю/відсутністю якого-небудь опосередкувального «апарату» розрізняють спілкування безпосереднє і опосередковане. До видів опосередкованого спілкування залучають, наприклад, телефонну розмову і ділову кореспонденцію. Сам їх «апарат» повинен стати предметом викладання. Для листа це правила оформлення конверта і самого листа, а для телефонної розмови – висловлювання, що допомагають установити контакт по телефону. За формою розрізняють спілкування усне і писемне. Письмовий текст вимагає точнішого дотримання лексико-граматичних норм

мови, до яких додаються ще і правила орфографії. З погляду змінної/постійної позиції мовця і слухача розрізняють спілкування діалогічне і монологічне. Очевидно, що діалогічне спілкування буде превалювати, хоча можливі й ситуації, коли фахівцеві потрібно буде вдатися до монологічного мовлення в ДС французькою мовою: доповідь на конференції, екскурсія для іноземців на завод, екскурсія містом за культурною програмою. За кількістю учасників розрізняють спілкування міжособистісне і масове. Масовим спілкування може бути в тих самих ситуаціях, коли використовується монологічне

мовлення, хоча екскурси можуть проводитися і для одного або двох осіб. За соціальною формою розрізняють спілкування приватне і офіційне. В курсі навчання ділового спілкування французькою мовою, на наш погляд, доцільніше протиставляти формальне і неформальне спілкування. Сфери спілкування можуть перетинатися, а комунікативний акт може відбуватися в кількох сферах одночасно, наприклад, діловий обід (сфери: професійна, сервісу і, можливо, особистих контактів). Проте кожна сфера має свої особливості, які слід враховувати в навчанні спілкування в певній сфері.

---

---

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бубнова Д.В. Коммуникативная ситуация как единица обучения иноязычному общению / Д.В.Бубнова // Теория и практика инженерного образования. Тезисы по материалам докладов VII Международной научно-методической конференции. – Севастополь: Изд-во СевГТУ, 2000. – С.106-109.
2. Жилкина Д.Н. Решение коммуникативных задач в процессе обучения иностранному языку / Д.Н.Жилкина // Иностранные языки в школе. – 1992. – № 1. – С.59-61.
3. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти*: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Іщенко Т.М. Відбір та організація аудіоматеріалів для навчання ділового англійського мовлення студентів економічних спеціальностей // Вісник КНЛУ. Серія «Педагогіка та психологія». – 2001. – Вип.4. – С.112-120.
5. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи / В.Л.Скалкин. – К: Радянська школа, 1989. – 158 с.

*Стаття надійшла до редакції 31.05.2010 р.*